

SZOMBATI BÁLINT

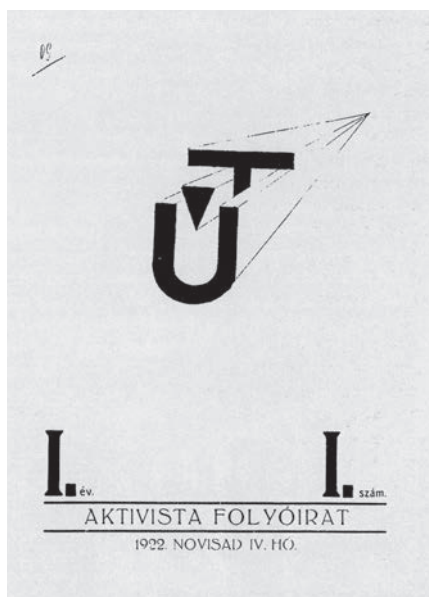
Kassák aktivizmusa és a délvidéki modernisták

Pályám kezdetén és első jelentősebb kiállításaim idején, 1970–1971 táján Kassák Lajos neve még nem sokat mondott a szerbiai, illetve a jugoszláviai szakmai tekintélyek számára. Ugyanakkor a belgrádi művészet-történészek értetlenül álltak ama tény előtt, hogy 1969-ben Szabadkán egy modernista indíttatású képzőművészeti közösség alakult Bosch+Bosch Csoport néven. Nem tudták mivel magyarázni, hogy a vidékies milióban, a határváros majdhogynem üres szellemi terében, az akadémia falaitól távol, helyi elődök és eszmények híján hogyan jöhetett létre egy olyan kollektíva, amely megtagadta az érvényben levő normákat, és a progresszív művészet nemzetközi standardjait tartva mérvadónak megpróbált bekapcsolódni a tágabb kozmopolita mozgásokba. A fővárosi kollégák sokáig nem értették, honnan a gyökerek, az előképek, mígnem egyszer közöltem Ješa Denegri művészet-történéssel, hogy rám döntő hatással Kassák volt, és gimnáziumi éveimben – lényegében a halálát közvetlenül megelőző és követő időszakban – az ő műveit sokkal nagyobb

érdeklődéssel olvastam, mint a kötelező lektúrt. Nemcsak irodalmi-költészeti alkotásai érdekelték, természetesen, hanem a képzőművészetiek is; azok talán még jobban. Az első forrás az Új Symposion folyóirat volt, melynek lapjain érettségi vizsgám után alig egy esztendő elteltével már megjelent hosszabb tanulmányom a MA folyóirat frissen megjelent hasonmás kiadásáról.

Kassák művészetének szellemiségét a Bosch+Bosch Csoportba is igyekeztem bevinni, nem minden eredmény nélkül. Aktivista programja mögött radikális magatartást véltem látni, nem pedig pusztá beszédstílust, és ennek húszéves kezdőként hatalmas súlya volt számomra, amikor még éppen csak belekóstoltam a kassáki opusba, meglátva benne a döntő felismerés lehetőségét. Ami akkoriban hozzáférhető volt róla vagy vele kapcsolatban, azok elsősorban képversei és képarchitektúrái voltak, valamint Bori Imre *A szecessziótól a dadáig* (Forum, Újvidék, 1969), *A szürrealizmus ideje* (Forum, Újvidék, 1970) és *Az avantgarde apostolai* (Forum, Újvidék, 1971) című kötetei. Róluk jegyezte meg Pomogáts Béla: „Ezek a művek úttörő jelen-

Az Út 1922-ben megjelent 1. száma

PROGRAMM:

Nem pánoljuk megmerevedett paragrafusokba az utunkat! Nem ragadunk meg a tegnap marasztó mézeskalácsainál és nem nyikorgunk tavaszi hangulatoknál. Művészetet adunk: az élet kristályokba szökkenéseit! Magunkat adjuk: az embert! Nem értünk egyet a dogmákat *habzsolókkal*, az embert vallások és pártokba abrinesollókkal. Sem a tegnaposokkal, sem a mai üzletből forradalmat vonítókkal. Sem pártok, sem vallások fizetett papjai nem vagyunk. Új hitet adunk, új világszemléletet, de nem szabályokat! Nem állítgatunk színes sorompókat a mi utunk mellé: minden igazán *emberre* nőtt művésznek nyitott a kapu a mi utunkon. Nem csőrömpölünk sippal-dobbal új irányt, mert a mi hitünk szerint a művészetnek mindig csak egy iránya volt, az élet-alakította irány. Nem politizálunk! A politika mindig csak egyesek *létrája* volt a tömegek fölé és sohasem *főlnövés* a tömegekből! Az életben nincsenek fix stagnálások. Szüntelen változás, fejlődés va! Nem állunk meg! KERESÜNK!! ÉLÜNK!! a l' art pour l' artos művészetektől és az epigonoktól az élethez tartozó mert abból nőtt véresen komoly, de ÉLŐ és épen ezért ÖRÖMDUS művészetek felé akarjuk vezetni az embereket. Nem bárókban és chambre-séparéckban vakarózdó, bohémeskedő lantpengetők vagy csetforgatók a mi harcós társaink, de igenis, az élet komoly utain megizmosodott, a teljesebb emberért küzdő, a világot magukban felérző emberek! Nem ficsuraskadó, frakkos szalonforradalmárok, de *emberék*, akik hidat vernek az egymást kiáltó partok között! Mi megnyitjuk az ölelésünket minden embertestvérünknek, aki szeretni, hinni és élni akar! Szerető szóval jövünk hozzájuk, mert a szerető szó a szívekbe csöpög, a dőlyfős maga-bizás csak korlátokat von. Megkeressük az összekötést szerb és horvát művésztestvéreinkkel is. Poliglott területen élünk: itt kétszeresen szükség van a mi nemzetfőlttségünk megdemonstrálására. Nem magyar kulturát adunk, de kulturát magyar nyelven! S művészet és kultura ma már nemzetfőltiek és az egyetemes irány felé haladnak.

Programmot adni kényes és nehéz dolog. Sipot dobni könnyebb. Mi megadtuk a programmunkat becsületes, egyszerű szavakkal, és becsületes eszelekvésekkel godoskodni is fogunk róla, hogy ez a program ne csak üres beharangozás legyen.

AZ „ÚT“ EMBEREINEK.

BARÁTAIM,

Ezideig ritkán, vagy éppen egyszer sem használtam ezt a megszólítást. Nem volt meg bennem a köszöntésnek ez a közvetlen öröme, mert az élet összekevert utain nem láttam közeledni felém azt az embert, aki külön rábeszélés, fizikai, vagy szellemi terror nélkül egy cél felé menetelt volna velem. Akik ma szorosán mellettem vannak, azok pedig nem számítanak, mert ők annyira egyek velem, mint amennyire én egy vagyok a „MA” mozgalmával, ami forró és még bevakolatlan, lényegében legszebb formába objektíválása néhány jelenlévő ember erejének és élethitének. Mondom, ők csak úgy, mint magam előtt én magam, nem számítanak s akikre eddig, mint bennünket is kiegészítő és igazoló új forrásokra várhoztunk, akik előtt cégtáblákká és céltáblákká kinlódottuk magunkat, azok csak ma indultak el felénk és érkeztek meg hozzánk „ÚT” című folyóiratukban, mint életük és értékük lemérhető formájában.

A napok mint lehasznált képek poros, fekete keretekben usznak el fölöttünk s három-négy esztendő óta a maguk lapja volt az első tízoszlop, amely előtt kivilágított fűkörben láthatjuk magunkat és láthatjuk azzal, hogy nem akasztottuk magunkat szögre, jót cselekedtünk, azaz erőt demonstráltunk ott, ahol a kórságos tunyaság kísért. Mi futottunk és zörögöttünk a futás és zörgés kényszerével a magányosságban, néha szinte kétségbeeséssel s ma a szétáradás ezer lehetőségét érezzük és látjuk, hogy jelentkezett mellénk néhány fiatalember, akik ugyanazt a küzdelmet végigküzdötték önmagukban s mikor ma mellénk állnak, nem hasonlóságra nyesegetett fácskákat, hanem szabadon fejlett, önmagukat reprezentáló társakat kaptunk bennük. Ez az ajándék váratlanul jött hozzánk és hisszük, hogy mégis megérdemletten és elmaradhatatlanul. Évekkel ezelőtt egy, a „nyugatosokka!”-való vitám közben száz ellenünk vádaskodás ellen ezt mondtam: Ha a „MA” csoportja egyebet se tud majd produkálni az önök papír-melabujának megutáltatásán kívül, akkor is hivatást teljesítettünk be és pluszt adtunk a magyar művészethez. És valóban, alig is gondoltam egyéb elérhetőségekre. Hiszen közöttük éltem és annyira minden unott és rohadt volt az ő életükben. S ha eddigi eredményeinkről józan mérleget csinálunk, a magunk szűk körén kívül csak egy csomó epigon kullog utánunk, akik évekkal ezelőtt elejtett morzsáinkon élősködnek, átvetik tegnapi-mára külsőségekké, patétikus formulákká öregedett gesztusainkat és minden előbbre lépésünknel kitartó vonítással megtagadtak bennünket. Aprópénzre váltották hitünket és akaratainkat és mi megmaradtunk továbbra is futóbolondoknak. Hála érte magunknak. Mert az erő erő marad és az erő életet teremt maga körül. S ha ma vitám lenne a „nyugatosokka!” azt mondhatnám: ellenetek indultunk el és magunkhoz értünk a megszaporodásban. Az új nap, amit az égre kiáltottunk, új gyökereket érlelt és ma itt nyugtónak mellettünk az új törzsek, nem a mi árnyékunkban, hanem a mi reggeli fényességünkkel.

Néhány fiatal ember, a néhány fiatal ember mellett.

Új erővel a művészetben, mint az élet egyetlen reális, mert önmagunkból kitermelt formáiban.

Vallási, nemzeti és politikai leigázottság nélkül.

Az esztétika frázisai nélkül.

Tradíciók fuvarozása nélkül.

És mégis hittel, és mégis tudatos és lázadó emberségükkel a krejzlerájokba és jégvermekbe esett világban.

WIEN, 1922. IV. 19.

Kassák Lajos.

tőségűek, mivel írójuk az 1960-as évek közepén az avantgarde-ban látta a modern magyar irodalom legfontosabb irányzatát, amikor Kassák Lajos és mozgalma még szinte teljes mértékben az irodalomtörténeti érdeklődés peremvidékére szorult, és csakis értetlen megítélésekkel találkozott.”¹ Bizonyára az sem véletlen, hogy Bori éppen Újvidéken – nem pedig, mondjuk, Budapesten – írta és jelentette meg a nemzedékem számára iránymutató monográfiákat, az avantgárdot állítva a 20. századi magyar irodalom tengelyébe, többek között ezeket írva: „Annyi előítélet, téveszme talán egyetlen magyar művészeti korszakhoz sem tapadt, mint éppen a századunkat jelentőhöz – nem véletlen tehát, hogy a »magyar avantgarde« fogalma polgárjogot nem szerzett, helyét [...], szerepét és jelentőségét a magyar történetírás nem jelölte ki, jellegét, természetrajzát nem

kutatta, hatásainak körét, »mágneses terét« nem vizsgálta. S nem véletlenül, minthogy a magyar kritika teljes mértékben osztozni látszott azokban az »aggályokban« és fenntartásokban, melyek mind jobb-, mind pedig baloldalról az avantgarde törekvésekről elhangzottak.”²

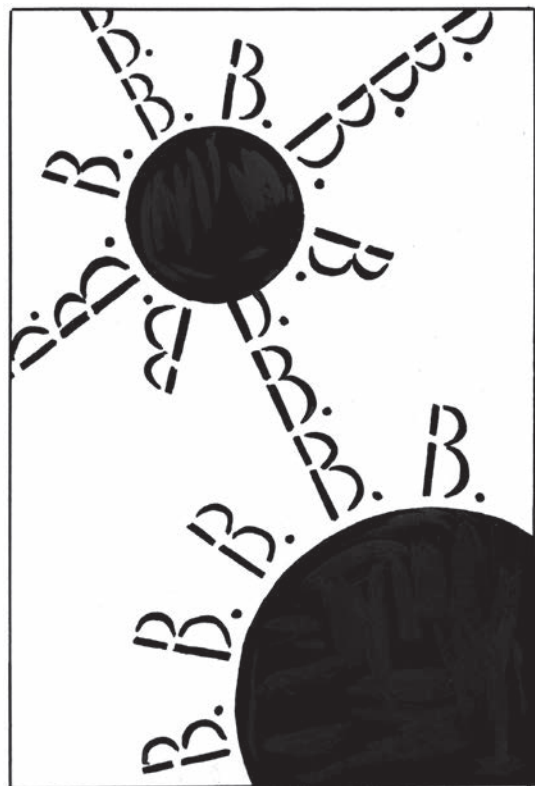
A szellemi előd problematikája bennem is csak később tudatosodott, hiszen a helyi – vajdasági – művészettörténetnek azt a részét, amely nagyon is irányadónak bizonyulhatott volna számomra a kezdetekkor, és amely Kassák képzőművészeti szerepét megkerülni sehogyan sem tudta volna, teljes homály fedte. Így még csak nem is sejthettem, hogy a szabadkai dadaistákhoz, illetve aktivistákhoz fűződő szálak éppen Kassák köréhez vezethettek volna el.

A hetvenes évek elején – a Bosch+Bosch Csoport működése nyomán – szabadkai művészeti körökben kezdték rebesgetni, hogy valamikor ott is létezett aktivista csoportosulás, és az idősebb kollégák tudni vélték egy húszas évekbeli dadaista matinéről a Korzó nevű moziban, amely a mi időnkben már a Munkás nevet viselte. A mendemondákat akkor még nem támasztotta alá semmiféle tudományos kutatás, így hát a dadaista matiné afféle legendaként élt a tudatunkban. A sors fintora, hogy ennek aprólékos felgöngyölítésére csak a kétezres években került sor, mégpedig éppen annak az aktivizmusnak a történeti feldolgozása nyomán,

Вашу Високоцењену Личност ПОЗИВАМО на АКТИВИСТИЧКИ матине који ће се одржати према доле наведеном програму, а на којем ћете, пошто платите 20 динара, моћи да створите свој в. ц. суд о Активистичкој Уметности.			
Са изразитим поштовањем Југословенски Активисти као задруга			
18.	1. Љубомир Мицић: Зенитистичка песничка школа	20.	
А	2. Агатó Endre: Шта хоће нова уметност?	К	
Р	3. Láng Árpád: „Манифест XX веку“	О	
Х	4. Csuka Zoltán: Песме ³⁰	Н	
И	5. Sugár Andor: Антраценска побуна, универзална предикација ³¹	Ц	
Т	6. Виргил Пољански	Е	
Е	7. Љубомир Мицић	Р	
К	8. Драган Алексић	Зенитистичка дела	Т
Т	9. Мих. Петров		
У	10. БАРТА ШАНДОР: ЧОВЕК СА ЗЕЛЕНОМ ГЛАВОМ		
Р	11. Конструктивна и дада-уметност		М
А	12. Haraszti: Похвала жени ³²		И
	13. Mester János: Песме ³³		Р
	14. HUELSENBECK: Дрво		И
З	15. KASSÁK: Вече	Песме	С
В	16. Csont Adám: Смакну	ARATÓ	А
У	17. Sugár: Нема		
К			
А	19. АРХИТЕКТУРА СВЕТЛА		

1 POMOGÁTS Béla, *Bori Imre avantgárd triptichonja*, Híd (Újvidék) 2004/11., 1529-1531.

2 Idézi POMOGÁTS: *Uo.*

SZB 69

melynek letéteményese nemzedéktársaimmal együtt én magam voltam. A történeti fonal tehát nem szakadt el, csak hogy a Bosch+Bosch Csoport létrejött és a helyi dadaista mozgolódás közé beékelődött bő négy évtized. Mint ahogy a csoport megalakulását követően is négy évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy a szerb művészettörténészek figyelme a délvidéki aktivistákra, Kassák követőire és örökösire terelődjön.

A visszapillantás első komolyabb lehetősége 2002-ben adódott, az újvidéki Kortárs Művészeti Múzeum – ma: Vajdaság Kortárs Művészeti Múzeuma – jóvoltából, amely az 1999-es NATO-bombázás utáni időszak első nagyszabású kiállítását kívánta megrendezni, de kiállítói helyhiány miatt végül is csak a katalógus kiadását valósíthatta meg. A tervezett rendezvénynek már a címe is önmagáért beszél: *A vajdasági avantgárd művészetek közép-európai aspektusai, 1920–2000*. Az évszámhatárok nyolcvan évet ölelnek fel, és a művészeti folyamatokat az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásától, illetve a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság létrejöttétől datálják, még éppen elkapva a termékeny, mozgalmas, sok szempontból átrendeződést hozó húszas éveket. Alapvető jelentőséggel bír, hogy a koncepció kimozdul a nacionalista szellemiséggel akkor még igencsak áthatott szerb művészettörténeti

szemlélet ernyője alól, és a Vajdaságot soknemzetiségű, multikulturális jellegéből adódóan ténylegesen úgy értelmezi, mint Európa termékeny déli peremvidékét, ahol rendre szárba szökkennek a kontinens művészetét alakító központi gondolatok, bárholnan érkeztek is, és bármely nemzeti nyelv volt is a közvetítőjük. Olyan régióként tehát, ahol otthonra leltek és gond nélkül beilleszkedhettek a szűkebb hazájukat a tanácsköztársaság bukása után – a Pécs-Baranyai Köztársaság érintésével – elhagyni kénytelen magyarországi baloldali értelmiségiek és művészek, és amely kirajzás hatására teljesen megváltozott a vajdasági magyarok kultúrájának és művészetének szellemisége, egyszersmind értékrendje. De nemcsak a magyaroké, hanem általában is, hiszen az újonnan érkezettek gyorsan felvették a kapcsolatot a hasonlóan gondolkodó délszláv írókkal és képzőművészekkel, sok esetben egységes frontként lépve fel velük. Jellemző, hogy az általuk kiadott művészeti periodikák többnyelvűek voltak, hiszen maguk a szerkesztők és munkatársaik is egyszerűen több kultúrában mozogtak otthonosan. Akkoriban ez volt a normális.

Ezeknek az eseményeknek a láncolatában kapja meg különleges helyét a régió művészetében Kassák Lajos aktivista művészetszemlélete, hiszen a Pécsről menekültek között ott található nem egy híve, úgy mint Csuka Zoltán, Csuka János (más néven Aranyműves János Lajos, aki ezt a nevet Kassáktól kapta),

Mikes Flóris, Láng Árpád (más néven Löbl Árpád, Lőrinc Péter), valamint Haraszti Sándor. Valamennyien a Csuka Zoltán által 1922-ben indított és 1925-ig fennálló Út című újvidéki aktivista folyóirat munkatársai. Ők a legtermészetesebb módon veszik fel a szoros kapcsolatot a már aktív belgrádi és zágrábi zenitistákkal és dadaistákkal, hiszen a közös vagy hasonló művészeti eszmeiség legalább annyira fontos számukra, mint a nemzeti nyelv által behatárolt szűkebb mozgástér. Ami a stilisztikai és ideológiai különbségeken kívül mégis összekovácsolja ezeket a modernista irányzatokat, az nem más, mint az aktivista szellemiség, illetve a modernista hagyomány megalapozottsága: „Nem ragadunk meg a tegnap marasztaló mézeskalácsainál, és nem nyikorgunk tavaszi hangulatoknál. Művészetet adunk: az élet kristályokba szökkenéseit! Magunk adjuk: az embert! [...] Sem pártok, sem vallások fizetett papjai nem vagyunk. Új hitet adunk, új világszemléletet, de nem szabályokat. [...] Nem ficsurkodó, frakkos szalonforradalmárok, de *emberek*, akik hidat vernek az egymást kiáltó partok közé!”³

Kassák az Út szerkesztőjéhez intézett, 1922. április 19-i datálású, Bécsben papírra vetett levelében köszönti délvidéki követőit, barátainak szólítva őket, ami különben nem jellemző rá: „Barátaim, ezeddig ritkán, vagy épen egyszer sem használtam ezt a megszólítást. Nem volt meg bennem a köszöntésnek ez a közvetlen öröme, mert az élet összekevert utain nem láttam közeledni felém azt az embert, aki külön rábeszélés, fizikai, vagy szellemi terror nélkül egy cél felé menetelt volna velem. Akik ma szorosan mellettem vannak, azok pedig nem számítanak, mert ők annyira egyek velem, mint amennyire én vagyok a MA mozgalmával, ami forró és még bevakolatlan, lényegében legszebb formába objektíválása néhány jelenlévő ember erejének és élethitének. Mondom, ők csak úgy, mint magam előtt én magam, nem számítanak s akikre eddig, mint bennünket is kiegészítő és igazoló új forrásokra várakoztunk, akik előtt cégtáblákká és céltáblákká kinlódtuk magunkat, azok csak ma indultak el felénk és érkeztek meg hozzánk UT című folyóiratukban, mint életük és értékük lemérhető formájában. [...] Néhány fiatal ember, a néhány fiatal ember mellett. Új erővel a művészetben, mint az élet egyetlen reális, mert önmagunkból kitermelt formáiban. Vallási, nemzeti és politikai leigázottság nélkül. Az esztétika frázisai nélkül. És mégis hittel, és mégis tudatos és lázadó emberségükkel a krejzlerájokba és jégvermekbe esett világban.”

Amikor a délvidéki aktivistákat közös tettekre ösztönző Kassák a bécsi emigrációból elküldi az Útnak címzett levelét, még nem sejtheti, hogy éppen az ő személye lesz a megosztó tényező javarészt Újvidéken és Szabadkán tömörült szimpatizánsai között. A szétválás jelei itt-ott már megmutatkoznak azokon a dadaista és aktivista matinékon is, melyekre Vajdaság-szerte – így Újvidéken, Szabadkán, Nagybecskerekben, Zomborban és Szenttamáson – kerül sor, ama élő bemutatók mintájára, melyeket Kassák és köre vitt be a korabeli magyar aktivista gyakorlatba. A nézeteltérések forrása Kassák Bécsben eszközölt művészeti kurzusváltása, melynek értelmében kivonja művészetét a művészetén kívüli szempontok alól. Csukák Újvidéken elfogadják a politikai belebonyolódástól megtisztított aktivizmus ideáját, de nem úgy a szabadkaiak, akik – a Kassák-hívó György Mátyás földbirtokossal és költővel az élen – a Kassák mellől eltávolodó Barta Sándorral rokonszenveznek, továbbra is a baloldali forradalmi eszmékkel áthatott új művészetet tartva eszményüknek. Barta Akasztott Ember című folyóiratát nagyobb rokonszenvvel

3 Csuka Zoltán programszövege az Út 1922. évfolyamában.

forgatják, mint Kassák MA című lapját, és melegen ajánlják a Bácsmegyei Napló olvasóinak a dadaista matinét beharangozó cikkekben.

A Vajdaságban lebonyolított aktivista és dadaista élő matinék közönségsikere meglehetősen szerénynek bizonyul. A mozgalom helyi eredményei elsősorban a könyv- és a lapkiadások által mérhetőek le, másrészt inkább irodalmi-költészeti, mintsem képzőművészeti természetűek. A szabadkai dadaista manifesztáció nem fejt ki azonnali erjesztő hatást, és nem hagy maradandóbb nyomot a város korabeli művészeti életében. Még annak a – Farkas Jenő irodalomtörténész által nemrég fellelt és itt közreadott – kutatási érdekességnek a vetületében sem, miszerint három szabadkai fiatal levelezésben állt Tristan Tzarával, keresve támogatását, hogy megalapítsák az „új dada mozgalmat”. Határozott utóhatásról csak az ötvenes évek rövid szocialista realista kurzusát követően, az absztrakció és az enformel előretörésének köszönve lehet beszélni, a felfedezés erejével ható igazi eredményekről pedig csak a hatvanas évek második felének újító kezdeményezései okán lehet szó.

Kassák délvidéki újra-felfedezése kezdetben jobbra irodalmi jelleggel bír, a már említett Bori-könyveknek, valamint az Új Symposion Kassák-tiszteletének és avantgárd-kultuszának köszönhetően. Végel László úgy látja, hogy Bori Imrének a hatvanas években lealapozott irodalomtörténeti opusa nevezhetően az Útból, illetve a nagybecskereki Fáklya című lapból vezeti szellemiségét. Érdekes, hogy Kassáknak az Úthoz intézett levelét az Új Symposion 1965/8. száma újra leközli, majd az 1969-es évfolyam 46. számát teljes egészében Kassák konstruktivista műveivel illusztrálják. (Kassáknak az Új Symposionban való jelenlétét az 1988-ban kiadott *Kassák Lajos emlékkönyv*ben publikált írásomban foglaltam össze.⁴)

1970 táján a Vajdaságban – a magyar és a szláv közegben egyaránt – a képvers, illetve a grafvizuális költészet erőteljes előretörése tapasztalható. A nemzetközi tendenciákkal párhuzamos törekvések a történeti mintákra irányítják a figyelmet. Ezzel egyidejűleg Kassák opusa is újból érdekessé válik, felértékelődik, s történetiségét tekintve első ízben kerül a kor művészeti elemzéseinek homlokterébe. Míg Kassák időszerűsége Magyarországon jobbra képzőművészeti-festészeti – lásd egyes iparterves művészek konstruktivista vonzalmát –, addig a Vajdaságban elsősorban az avantgárd költő és szerkesztő személyében fejt ki gyümölcöző hatást ottani alkotói szerveződésekre, mindeneke előtt az Új Symposion fiataljainak szellemi holdudvarára, közvetlenül a halálát követő időszakban. A MA tipográfiai és nyomdagrafikai stílusa némiképp újból feléled a hatvanas évek végi Új Symposion arculatában, bár Tolnai Ottó szerint nem igazából a kassáki mintát kívánták követni.

A hatvanas évek végén indul útjára egy új művésznemzedék, amelynek számára elsősorban a képzőművész, valamint a képvers-alkotó Kassák személye válik útmutatóvá. Ez pedig a saját nemzedékem, a személyek saját művésztársaim. Kezdeti magyarországi látogatásaim során – immár az Új Symposion grafikai szerkesztőjeként – megismerkedtem néhány olyan művésszel, akik közel álltak Kassákhoz. 1971-ben Molnár V. Józseffel ellátogattam Kassákné Kárpáti Klárához Nagymarosra, és felvettem egy újvidéki Kassák-kiállítás ötletét az Új Symposion szerkesztőségének is helyet adó Ifjúsági Tribün Galériájában, melyet rokonszenvvel támogatott, s amely a tetemes biztosítási díj igénye miatt végül nem valósulhatott meg.

4 SZOMBATHY Bálint, *Kassák Lajos az Új Symposionban (és körülötte) = Kassák Lajos emlékkönyv*, szerk. FRÁTER Zoltán – PETŐCZ András, ELTE, Budapest, 1988, 91-95.

Kassák *A ló meghal, a madarak kirepülnek* című poémájának részlete eredetiben és Matković fordításában

Helyette került megrendezésre az ugyancsak kisebb haditettként elkönnyvelhető új magyar avantgárd kiállítás 1972-ben, *b72 - fiatal budapesti képzőművészek* címmel.

Első, kiállításon is szereplő vizuális költeményeim, az 1969-es *Szélmalomharc a Nappal* című triptichon darabjai közvetlenül Kassák architektonikus szerkezetű képverseinek lelkületét tükrözik, a kör mértani formáját állítva a középpontba, és köré szervezve a betűláncolatokat. A nagynevű elődöknek szentelt tisztelet-munkákat, illetve az hommage-t mindig is olyan műfajnak tekintettem, mely által a még kezdők próbálnak besurranni a magasabb művészkörökbe, eszményképük glóriája alá. A *Szélmalomharc a Nappal* esetében ezért kerültem a Kassákra történő nyílt utalást, és a húsz évre rá alkotott *Kassák-értelmezések* című sorozat sem igazából a pusztán hódolatról szól, hanem megkísérli újraértelmezni, továbbvinni a kassáki érzékenységet egy teljesen más, társadalmi-politikai pillanatban. A kollázsoknak Kassák zárt, hűvös formakultúrájú konstruktivista grafikai munkái képezik alapját. A munkák közös címében jelzem, hogy nem szokványos tisztelet-megnyilvánulásként értelmezem őket, hanem olyan reflexiókként, melyek tovább viszik a forrásmunkák ideológiai és nyelvi szerkezetének értelmezési lehetőségeit. Oly módon teszem időszerűvé Kassák műveit, hogy rájuk formázom a nyolcvanas évek végi jugoszláviai események háborús előérzetét: az „art” (művészet) betűegyüttese átfolyik a „rat” (szerb-horvátul: háború) szóba; az égbolton egy találatot kapott vadászgép a NATO 1999-es szerbiai bombatámadásait jelzi előre. Másik munkámon a művész Kassák portréját úgy rajzolom meg, hogy a szemeket a K és az L betűformába ágyazom bele. Ugyancsak a nagy művész-előd iránti tiszteletemet fejezem ki az által,

Szalma László *A Dada tiszteletére* című akciója, 1972

hogy az egyik kollázsba beszerkesztem korabeli újvidéki lakóházam lecsupaszított kéményét mint konstruktív építészeti elemet. Az 1969-es és az 1988–89-es munkák közötti két évtizednyi időfeszítáv jelzi Kassák iránti vonzalmam és érdeklődésem töretlenségét.

Mint már említettem, az avantgárd hagyományait követő Bosch+Bosch Csoportba igyekeztem bevinni Kassák művészetének szellemiségét. Nemcsak idézett képverseim és vele kapcsolatos írásaim révén, hanem hozzáférhető könyvei által is, rámutatva munkásságának fontosságára, megkerülhetetlenségére, mindenkori időszerűségére. Ez nem is volt túl nehéz, tekintve, hogy a csoport egyes tagjai a képzőművészeti mellett irodalmi munkát is végeztek, ezért Kassák szellemisége a maga teljes emberi-alkotói mivoltán át fejthette ki hatását körünkben. Így hát nem az enyéim az egyedüli Kassák-ihletésű alkotások. A képvers, illetve a vizuális költészet műfajának kötődései között említhető Slavko Matković Kassák-hommage-a, amely - a *Szélmalomharc a Nappal*hoz hasonlóan - úgyszintén a kör mértani alakzata köré szervezi szöveg-elemeit, melyek az avantgárd mester nevét írják ki négyzetes alakban. A magyar kultúrában és művészetben is járatos Matković Kassákhöz fűződő viszonya azonban nem áll meg ezen a ponton. Az egyik

legkiemelkedőbb délszláv modernista képzőművész és nemzetközileg jegyzett vizuális költő a nyolcvanas években szerb-horvátokra fordítja Kassák több képversét *A ló meghal, a madarak kirepülnek* című dadaista poémából, úgyelve, hogy hűen adja vissza az eredeti vizualitást. Közvetetten a néhai szabadkai dadaistáknak állít emléket Szalma László *Hommage to Dada* című, a múlt hangulatával belengetett 1972-es akciója. Szalma egy fekete szövetre fehér betűkkel kiírja a „dada” szót, majd különféle környezetben és testhelyzetben fényképeket készít vele, többek között a néhai Szabadka-Baja vasútvonal mentén, melyet kettészelt a húszas években megállapított új országhatár, és azóta sem használják. Fotóinak háttere rendre a periféria, a szociálisan átítatott peremvidék, az enyészet - vagyis a „kassáki szocio-táj” -, melyet metaforaként a művészet fogalomkörére is kiterjeszthetünk. A művész némiképp önmagát, saját tudatosan vállalt peremhelyzetét is definiálja ezekben a munkáiban.

Kassák délvidéki jelenléte időben két szakaszt ölel fel: egyrészt a maga korát, amikor közvetlenül saját kortársait mozgósítja, másrészt a hatvanas-hetvenes évek modernista fellángolását, amelynek szereplői szükségszerűen ismerik fel a hagyományteremtő útmutató jelentőségét. Lépten-nyomon idézik, hivatkoznak rá, tanulmányozzák, újraértelmezik, ihletet merítenek belőle. Ma már elmondható, hogy ennek az érdeklődésnek a nyomán a kassáki opus beépült a délszláv - elsősorban a szerb és a horvát - történeti gondolkodásba, mint olyan tényező, amely tevőlegesen befolyásolta és alakította Európa déli és a Balkán északi sávjának művészeti mozgásait. Mégpedig annak köszönhetően, hogy az ottani magyar és magyarul tudó alkotók ismét közvetítő szerepet vállaltak kultúrák és művészetek között, akárcsak annak idején az Út köré tömörült aktivisták.